

УДК 821.172.09(092):82-312.1

Сипа Лілія Михайлівна

*доцент кафедри романської філології та компаративістики
Дрогобицький державний педагогічний університету імені Івана Франка*

Сипа Лилия Михайловна

*доцент кафедры романской филологии и компаративистики
Дрогобычский государственный университет имени Ивана Франка*

Sypa Liliia

Associate Professor of Romance Philology

and Comparative Studies Department

Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University

**ЖАНРОВА ПРИРОДА ЄВРОПЕЙСЬКОГО ФІЛОСОФСЬКОГО
РОМАНУ**

**ЖАНРОВАЯ ПРИРОДА ЕВРОПЕЙСКОГО ФИЛОСОФСКОГО
РОМАНА**

GENRE NATURE OF THE EUROPEAN PHILOSOPHICAL NOVEL

***Анотація.** Проаналізовано питання дефініції філософського роману. Розглянуто теоретичні положення європейського літературознавства щодо проблеми філософського роману як жанру та його жанрових особливостей на основі напрацювань литовського дослідника В. Бікульчюса та французького науковця М. Роман. Враховано позицію російського дослідника філософської прози О. Єремєєва.*

***Ключові слова:** філософський роман, філософська проза, ідея, філософський дискурс, роздуми.*

Аннотация. Проанализирован вопрос дефиниции философского романа. Рассмотрены теоретические положения европейского литературоведения по проблеме философского романа как жанра и его жанровых особенностей на основе работ литовского исследователя В. Биккульюса и французского учёного М. Роман. Принята во внимание позиция русского исследователя философской прозы А. Еремеева.

Ключевые слова: философский роман, философская проза, идея, философский дискурс, размышления.

Summary. The question of definition of a philosophical novel is analyzed. The theoretical positions of the European literary criticism concerning the problem of a philosophical novel as a genre and its genre features are considered on the basis of the experiences of the Lithuanian researcher V. Bikulcius and the French scientist M. Roman. The position of the Russian researcher of philosophical prose O. Yeremeyev is taken into consideration.

Key words: philosophical novel, philosophical prose, idea, philosophical discourse, reflection.

Постановка проблеми. Філософський роман став певною мірою доленосним в історії європейських не тільки літератури, а й культури загалом, особливо у ХХ столітті. Романи Томаса Манна, Альбера Камю чи Жана-Поля Сартра «виховували» цілі покоління інтелектуалів, митців та філософів. У текстах перелічених авторів настільки важко було виокремити власне літературні елементи чи – навпаки – суто філософські, що такі твори, як «Доктор Фаустус» чи «Чума» були вміщені одночасно у хрестоматіях і з філософії та літературної класики ХХ століття.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. На теренах пострадянського простору та в сучасному українському літературознавстві феномен філософського роману та його жанрових модифікацій

неодноразово привертая увагу дослідників. Так, еволюції філософського роману присвячені роботи В. Агеносова [2], М. Бенькович [7], Е. Коптевої [17]; аналізу його поетики – праця В. Бікульчюса [8]; специфіці французького філософського роману XVIII століття – статті Н. Забабурової [14], М. Разумовської [27], жанровому різновиду французького соціально-філософського роману XIX століття – роботи С. Барди [5], Є. Камаєвої [15]; сучасному французькому філософському роману – монографія Н. Асанової та А. Смирнова [4]; дослідженню таких форм як інтелектуальний – напрацювання В. Агеєвої [1], Т. Гуріної [10], Ю. Давидова [11], С. Павличко [25], І. Фрадкіна [30]; екзистенціалістський – монографія Е. Євніної [12] тощо. Окремі жанрові модифікації філософського роману стали предметом дисертаційних досліджень Г. Костенко [18], І. Куриленко [19], А. Матійчак [23], А. Павлової [26], частково – Т. Аллахвердян [3] та ін. У 2008 р. була захищена докторська дисертація В. Герасимчук на тему «Специфіка тексту філософського роману XX століття», здійснена на основі культурологічних засад [9].

Загалом у кількісному аспекті переважають дослідження філософського роману XX століття. Як слушно зауважила С. Павличко, «література завжди мала філософський підтекст, проте у XX столітті, в епоху небувалих історичних і суспільних катаклізмів і краху світових філософських систем, філософствування стало її домінантою» [24, с. 368]. Вершинним жанровим різновидом літератури XX століття визнає філософський роман і В. Герасимчук [9, с. 3]. Саме у XX столітті виникли інтелектуальний (термін Т. Манна) та екзистенціалістський (безпосередньо пов'язаний із філософією екзистенціалізму) різновиди філософського роману, дослідження яких викликало неабиякий інтерес.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Мета нашої розвідки полягає в аналізі терміну «філософський роман» та з'ясуванні

теоретичних позицій європейського літературознавства щодо жанрової природи філософського роману як частини філософської прози.

Виклад основного матеріалу. Незважаючи на низку напрацювань, присвячених дослідженню філософського роману, відкритим залишається питання власне дефініції терміну «філософський роман». У фахових словниках та енциклопедіях («Лексикон загального та порівняльного літературознавства» [20] й «Літературна енциклопедія термінів і понять» [21]) визначення лексеми «філософський роман» відсутнє. Однак знаходимо його у «Словнику літературознавчих термінів», «Літературознавчому словнику-довіднику» та у «Літературній енциклопедії». У «Літературознавчому словнику-довіднику» термін «філософський роман» трактується як «великий епічний твір, в якому безпосередньо викладається світоглядна або етична позиція автора» [22, с. 611]. А в оцінках Вадима Кожінова, автора відповідної статті у «Словнику літературознавчих термінів» [16], та Юрія Коваліва, упорядника «Літературної енциклопедії» [29], філософський роман характеризується з двох позицій: як утілення ідеї та як художнє осмислення на рівні філософських узагальнень, що визначає синтетичний характер такого типу твору. При тлумаченні терміну «філософський роман» В. Кожінов увиразнює його «істотно відмінні» значення – пряме і переносне. Згідно з першим, філософський роман – це «твір власне філософського характеру, що набув форми образної розповіді з метою більшої емоційної переконливості, популярності, жвавості тощо» [16, с. 436]. Характерною для філософського роману є «яскраво виражена художня умовність», а «сюжет і саме вираження конфлікту підкорені руху певної філософської концепції» [16, с. 436]. Натомість у переносному значенні філософськими, на думку В. Кожінова, називають «глибші і місткіші за своїм художнім значенням романи», в яких автори «розкривають вирішальні, основні питання людського буття, прагнучи створити цілісне уявлення про світ» [16, с. 436]. Підсумовуючи, В. Кожінов стверджує, що

філософський роман утворює «синтетичну форму культури, в якій поєднуються елементи філософії і мистецтва» [16, с. 436]. Двоплановість трактування терміну «філософський роман» (ідеться про пряме та переносне його значення) свідчить про принципову відмінність варіантів філософського роману, що особливо яскраво проявилася на різних етапах його розвитку. Так, для філософського роману періоду Просвітництва (передусім для його французького варіанту) характерними стали паратекстуальні ознаки, наявність філософської ідеї чи ідей та умовність художнього світу та персонажів, тоді як в період романтизму у художній літературі спостерігається відхід від концептуалізації ідей, а філософський дискурс у художній цілості твору репрезентується у формі роздумів персонажа чи автора.

Важливою видається також позиція Михайла Бахтіна щодо функціонування ідеї у романі. Це питання детально розглянуте науковцем в окремому розділі монографії «Проблеми поетики Достоєвського» [6]. М. Бахтін виокремлює ідейний філософський роман, у якому «...зображення цілковито спрямоване на ідеологічний висновок» та «просто грубо тенденційний роман» [6, с. 47]. Науковець підкреслює, що наявність ідейного висновку властива будь-якому художньому твору. Важливою є узгодженість ідейного висновку з формотвірними акцентами зображення. Формальні елементи стилю, стверджує М. Бахтін, мають бути «спаяними» з абстрактними філософськими висновками [6, с. 48].

Американські ж літературознавці Рене Уеллек та Остін Уоррен, присвячуючи окремий розділ книги «Теорія літератури» питанню «Література та ідеї», вказують на існування такого жанрового різновиду як роман ідей. Як приклад дослідники називають твори Жорж Санд та Джордж Еліот, не конкретизуючи їх назв, уточнюючи лише, що в такого типу романах «дається обговорення «проблем» соціальних, моральних чи філософських» [28, с. 138].

Детальний аналіз жанрової сутності філософського роману здійснив литовський дослідник Вітаушас Бікульчюс [8]. Жанрову природу філософського роману літературознавець характеризує, вдаючись до терміну домінанти «як своєрідної концептуальної ідеї, яка об'єднує всі рівні твору в одне ціле» [8, с. 5-6]. Першим етапом вивчення моделі філософського роману В. Бікульчюс вважає тематичний рівень, і відповідно до нього формулює визначення філософського роману як романної модифікації, «що в ній відображена певна філософія як самостійний об'єкт за допомогою художніх засобів, тобто філософія «зодягається» у шати роману» [8, с. 5]. Філософія у такому художньому творі репрезентована однією або кількома ідеями, що зазнають випробовувань. Ці ідеї, зі свого боку, мають філософський характер і є наперед заданими чи запозиченими з життєвого досвіду чи творчого доробку автора. Наявність вихідної філософської ідеї і є, отже, першою жанровою ознакою філософського роману. У ньому ідея займає особливе місце, вона набуває статусу персонажа, подібно до героя роману виховання, який зазнає різноманітних випробовувань. Специфіка ідеї полягає в тому, що вона доводиться, заперечується або ж приймається. Втілюється філософська ідея у художній цілісності твору за допомогою сюжету та образу героя.

Аналізуючи реалізацію філософської ідеї шляхом побудови сюжету, В. Бікульчюс зауважує, що «філософська ідея проектується на самостійні сюжети, які, за її відсутності, можуть стати основою інших романних модифікацій» [8, с. 7]. Власне сюжет виконує так звану допоміжну функцію, оскільки лише сприяє «існуванню філософської ідеї у романі» [8, с. 7]. Особливістю філософської ідеї є можливість її відображення у творі за допомогою різних сюжетів, а тому «не сюжет запліднює її, а вона його» [8, с. 8]. Сюжет філософського роману зазвичай охоплює два смислові пласти: «матеріально-образний», презентований різними подіями (фантастичними, історичними чи утопічними) та «теоретичний», сутність якого полягає у

розвитку філософської ідеї. Названі рівні тісно взаємопов'язані між собою у художній цілісності твору, однак «матеріально-образний пласт» наділений другорядною роллю порівняно з «теоретичним».

Сюжет філософського роману В. Бікульчюс називає діалогічним (у значенні діалогу між ідеєю та допоміжним сюжетом) або інтелектуальним (як спосіб мислення, що поєднує філософський та художній дискурси). Філософський та інтелектуальний сюжет визначають, на думку В. Бікульчюса, два етапи розвитку філософського роману. Водночас дослідник простежує таку особливість інтелектуального сюжету, як наявність роздумів, що постають на місце ідеї, домінуючої у філософському сюжеті. Науковець також конкретизує вживання понять «філософський роман» та «інтелектуальний роман». Так, перше відображає класичний етап розвитку цієї жанрової модифікації (XVIII – XIX ст.), а термін «інтелектуальний роман» – мисленнєве осягнення, ті роздуми, якими рясніє філософський роман XX століття» [8, с. 9]. Носієм ідеї у філософському романі постає герой твору, функції якого різняться на різних етапах розвитку твору, однак за будь-яких обставин ідея твору «не зливається з образом героя» [8, с. 12]. Філософську ідею, діалогічний сюжет та діалогічного героя В. Бікульчюс вважає жанровими ознаками філософського роману. Додатково дослідник звертає увагу на умовність, що також має діалогічний характер. З одного боку, це «конкретний план, з іншого – узагальнюючий, що виникає на основі конкретного матеріалу і набуває символічного значення» [8, с. 18]. А оскільки жанровим ознакам філософського роману властива діалогічна природа, домінантою філософського роману постає його діалогічність. Саме діалогічність пронизує всі рівні художнього твору (тематичний, композиційний, стильовий).

Висвітлення жанрової поетики філософського роману В. Бікульчюс супроводжує аналізом та інтерпретацією романів Анатолія Франса «Таїс», «Острів пінгвінів» та «Повстання ангелів», які вивчає як філософські.

Цікаво, що сучасник В. Бікульчюса С. Барда роман «Таїс» вважає соціально-філософським, ґрунтуючи своє визначення не на домінанті, як у В. Бікульчюса, а на наявності конфлікту. Очевидно, різні критерії класифікації стали причиною відмінностей (хоча й не кардинальних) жанрового визначення роману А. Франса «Таїс» В. Бікульчюсом та С. Бардою. Згідно з позицією останнього, у соціально-філософському романі поєднання філософського та соціального первнів здійснюється «через героя або героїв особливого типу, котрі як члени конфліктуючих між собою соціальних угруповань (як у соціальному романі) водночас є і виразниками певних концепцій (як у романі філософському)» [5, с. 66]. Наприкінці ХІХ – на початку ХХ століть жанрова модифікація соціально-філософського роману, як стверджує С. Барда, практикувалася майже одночасно у двох напрямках: у романі про минуле, будучи наближеним до історичного роману, та у романі про сучасність. З одного боку, це такі твори Анатолія Франса, як «Таїс» та романи Куаньяривського циклу, з іншого – «Три міста» Еміля Золя, «Сучасна історія» і «На білому камені» А. Франса [5, с. 66-67].

Заслуговують на увагу теоретичні засади сучасного французького літературознавства щодо жанру філософського роману, сформульовані у монографічному дослідженні Мір'ям Роман «Віктор Гюґо і філософський роман» [31]. Французька дослідниця, трактуючи філософський роман з позицій взаємодії літератури та філософії, продуктивним вважає визначення філософського роману не як усталеного жанру, а як «перехрещення двох поглядів: філософії на роман і роману на філософію»¹. Філософський роман, як зазначає авторка монографії, не є жанром на рівні роману епістолярного чи роману виховання, а «означає радше спосіб роману і філософії налагоджувати відносини, спосіб, що розвивається з кожним століттям і

¹ «l'encroisement de deux regards, de la philosophie sur le roman et du roman sur la philosophie» [31, с. 33]. Тут і далі переклад з французької наш. – Л. С.

зумовлює появу філософічності у діалозі з уже наявними жанрами»². Роман стає філософським, взаємодіючи з філософією, оскільки, з одного боку, філософія впливає на роман, з іншого – «роман накладає свій відбиток на філософію: романна мова ускладнює гномічний виклад і вводить із часом, простором і персонажем сукупність параметрів, які змінюють ідею, задається питанням походження мови, яка вважає себе філософською»³. Таким чином, філософські компоненти «додаються» до художнього твору певного жанрового різновиду.

Художню прозу В. Гюго М. Роман вивчає у трьох аспектах: 1) у взаємозв'язку з творчістю письменників-філософів епохи Просвітництва та у контексті диспутів на тему форми роману доби романтизму (ці два пласти авторка об'єднує в один); 2) як вивчення спільних та відмінних рис романів В. Гюго з проекцією на висвітлення романних і нероманних форм, відтворених автором; 3) як визначення формальних складових романів В. Гюго та їх філософської наповненості.

Дослідження літературного доробку В. Гюго дає змогу М. Роман сформулювати висновки щодо жанрової природи філософського роману загалом, безвідносно до певного конкретного твору чи епохи. Ідеться насамперед про безпосередню залежність жанру філософського роману від заданості позиції автора або читача, у зв'язку з чим М. Роман твердить: «філософським є роман, котрий автор представляє як такий, і що виникає у момент зустрічі між літературою і філософією»⁴. Проте, читання філософських романів передбачає особливий підхід, з акцентом на ідеях, відображених у творах.

² «désigne plutôt une manière de poser les rapports du roman et de la philosophie, manière qui évolue suivant chaque siècle et qui fait surgir le philosophique dans un dialogue avec des genres préexistants» [31, c. 33].

³ «le roman impose son cadre à la philosophie : l'énonciation romanesque rend difficile l'énoncé gnomique et introduit avec le temps, l'espace et le personnage, un ensemble de paramètres qui viennent modifier l'idée, interroger l'origine de la parole qui se dit philosophique» [31, c. 34].

⁴ «est philosophique le roman que son auteur présente ainsi et qui surgit à un moment de rencontre entre littérature et philosophie» [31, c. 765 – 766].

Французька дослідниця трактує філософський роман як другорядну літературну форму («une forme littéraire au second degré»), оскільки сутність філософського роману вибудовується як сукупність подібних і відмінних рис стосовно усталених романних жанрів. Так, наприклад, історичні чи соціальні романи В. Гюґо не є філософськими, але стають ними, спонукаючи до роздумів про тлумачення та розуміння реальності.

Дослідниця увиразнює також зміни у художній цілісності прозового твору внаслідок взаємодії його художнього та філософського компонентів. Йдеться про те, що письменник уводить елементи філософії у художній світ твору через образ філософа, який постає своєрідним речником певної філософської позиції (думки). Як наслідок, «роман накладає на філософію свої особливості, заміняє її у визначених соціальних відносинах, піддає її, через манівці розповіді, випробовуванню часом»⁵. З іншого боку, філософствування впливає на мову роману, у зв'язку з чим можна виокремити два типи діячів («actants») у філософському романі: «порожній діяч» («actant vide») і «діяч-монстр» («actant monstre»). Сутність «порожнього діяча» М. Роман пояснює як «очищення» персонажа від соціальних характеристик індивіда і натомість його «філософське» наповнення. «Діяч-монстр», навпаки, акумулює в собі надмір характеристик та поєднання суперечливих рис. Обидва «діячі» (і «порожній», і «монстр») здатні водночас співіснувати, синтезуючись в одному персонажеві (наприклад, в образі племінника Рамо з однойменного роману Д. Дідро). Загалом філософія, як констатує дослідниця, «здійснює «привативну» роботу над персонажем» [31, с. 769], тому філософський роман тяжіє до жанрів, пов'язаних з деформацією реальності, – таких, як, наприклад, утопія чи фантастика.

⁵ «roman inflige à la philosophie une individuation, la replace dans des rapports sociaux déterminés, la soumet par le biais du récit à l'épreuve du temps» [31, с. 768].

Зрештою, авторка доходить до висновку щодо напруженості взаємовпливу філософських компонентів на роман, оскільки, як вона пише, «роман полемізує з певною філософією, втіленою у персонажеві; і навпаки, філософія використовує уявну дійсність роману і перетворює персонажів у свідків та речників, виходячи з початкової нестачі, – не бути (порожній діяч) чи занадто бути (монстр)» [31, с. 769]. На основі розглянутих теоретичних засад французька дослідниця вивчає романи В. Гюго.

Заслуговує на увагу також позиція російського дослідника філософської прози Олександра Єремєєва. Науковець умовно виокремлює два типи філософічності: первинну, під якою розуміє узагальненість та понятійність, що внутрішньо властива слову, та вторинну – особливу спрямованість авторської активності. Художня проза стає філософською саме завдяки останній, – стверджує О. Єремєєв [13]. Найбільш яскраво та послідовно, як зазначає літературознавець, авторська активність проявилася у художньому вимислі, котрий у філософській прозі «сприяє новому способу бачення і мислення», вказує на «незвичний ракурс зображення, новизну авторської позиції, її особливу динамічність» [13]. Дослідник наголошує, що у філософській прозі важливою є не сама ідея, а «процес, думка про думку, конкретні ж картини, явища, життєві ситуації в подібних творах набувають подвійної цінності і покликані пояснити, підтвердити хід мислення автора чи героя, спрямований на осягнення філософії життя» [13]. Отож, ціннісним центром філософської прози, на думку О. Єремєєва, є універсально-загальнолюдський план, котрий і визначає її жанрово-стильову структуру. Такий підхід до вивчення філософської прози вважаємо особливо продуктивним щодо жанрової моделі французького філософського роману доби романтизму.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі. Отож, вивчення феномену філософського роману на теренах європейського культурного простору характеризується

різноплановістю поглядів науковців на проблему філософського роману як жанру. З одного боку, йдеться про трактування філософського роману як окремого жанрового різновиду (В. Бікульчюс), з іншого – акцентується на залежності жанру філософського роману від заданості позиції автора або ж читача (М. Роман). Водночас кожна історико-літературна епоха пропонує свій варіант філософського роману, а також його жанрових модифікацій. Змінюються, відповідно, і жанрові особливості філософського роману як частини філософської прози.

Література

1. Агеєва В. П. Поетика парадокса. Інтелектуальна проза Віктора Петрова-Домонтовича / Віра Павлівна Агеєва. – К. : Факт, 2006. – 432 с.
2. Агеносов В. В. Генезис философского романа / Владимир Вениаминович Агеносов. – М. : МГПИ, 1986. – 131 с.
3. Аллахвердян Т. Н. Новеллистический роман Альфреда де Виньи. Проблема жанра : автореф. дисс. на соискание ученой степени канд. фил. наук : спец. 10.01.05 «Литература народов Европы, Америки и Австралии» / Т. Н. Аллахвердян. – М., 1991. – 23 с.
4. Асанова Н. А. Философский роман Мишеля Турнье : монография / Н. А. Асанова, А. С. Смирнов. – Казань : Изд. Казанского ун-та, 1997. – 139 с.
5. Барда С. И. Социально-философский роман во французской литературе конца XIX века («Лурд» Эмиля Золя) / С. И. Барда // Жанровые разновидности романа в зарубежной литературе XVIII – XX веков. – К.; Одесса : Вища школа, 1985. – С. 66 – 74.
6. Бахтин М. М. Проблемы поэтики Достоевского / Михаил Михайлович Бахтин. – Москва-Augsburg : im Werden Verlag, 2002. – 167 с.

7. Бенькович М. А. Из истории русского философского романа / Майя Аркадьевна Бенькович. – Кишинев : Штиинца, 1991. – 106, [2] с.
8. Бикульчюс В. В. Поэтика философского романа : учебное пособ. / Витаушас Витауто Бикульчюс. – Вильнюс : Издательско-редакционный совет МНО. Литовский ССР, 1988. – 71 с.
9. Герасимчук В. А. Специфіка тексту філософського роману ХХ століття: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня докт. філософ. наук: спец. 09.00.08 «Естетика» / В. А. Герасимчук. – К., 2008. – 34 с.
10. Гурина Т. Л. Некоторые предпосылки изучения авторской позиции в интеллектуальном романе ХХ в. / Т. Л. Гурина // Проблема автора в художественной литературе. – Ижевск, 1974. – С. 200 – 226.
11. Давыдов Ю. Н. «Интеллектуальный роман» и философское мифотворчество / Ю. Н. Давыдов // Вопросы литературы. – 1977. – № 9. – С. 127-171.
12. Евнина Е. М. Современный французский роман (1940 – 1960) / Елена Марковна Евнина. – М. : Изд-во АН СССР, 1962. – 520 с.
13. Еремеев А. Э. Философская проза как феномен русской классической литературы [Электронный ресурс] / А. Э. Еремеев // Фундаментальные исследования. – 2005. – № 4. – С. 19 – 23. – Режим доступа : <http://cyberleninka.ru/article/n/filosofskaya-proza-kak-fenomen-russkoy-klassicheskoy-literatury>
14. Забабурова Н. В. Французский философский роман XVIII века / Н. В. Забабурова // XVIII век: литература в контексте культуры. – М., 1999. – С. 94-104.
15. Камаева Е. М. Французский социально-философский роман конца XIX века в борьбе против политической реакции / Елена Михайловна Камаева. – Львов: Вища школа, Изд-во при Львов. ун-те, 1989. – 200 с.
16. Кожин В. В. Философский роман / Вадим Кожин // Словарь литературоведческих терминов. – М. : Просвещение, 1974. – С. 436.

17. Коптева Э. И. Генезис и жанровая динамика философско-художественных форм в русской прозе конца XVIII – начала XIX вв. : автореф. дис. на соискание ученой степени докт. фил. наук : спец. 10.01.01 «Русская литература» / Э. И. Коптева. – Омск, 2012. – 38 с.
18. Костенко Г. М. Релігійно-філософська проблематика та її художнє втілення в англійському романі 1950 – 1970-х років : автореф. дис. на здобуття наук ступеня канд. філол. наук : спец. 10.01.04 «Література зарубіжних країн» / Г. М. Костенко. – Дніпропетровськ, 2001. – 20 с.
19. Куриленко І. А. Екзистенціалістська модель українського інтелектуального роману 20-х років ХХ століття : автореф. дис. на здобуття наук ступеня канд. філол. наук : спец. 10.01.01 «Українська література» / І. А. Куриленко. – Х., 2007. – 19 с.
20. Лексикон загального та порівняльного літературознавства / [кер. проекту А. Волков]. – Чернівці : Золоті литаври, 2001. – 636 с.
21. Литературная энциклопедия терминов и понятий / [ред. и сост. А. Н. Николюкин]. – М. : НПК «Интелвак», 2003. – 1598 с.
22. Літературознавчий словник-довідник / ред. кол. Р. Т. Гром'як, Ю. І. Ковалів, В. І. Теремко. – К. : ВЦ «Академія», 1997. – 752 с. – (Nota bene).
23. Матійчак А. А. Феномен Айріс Мердок в аспекті рецептивного потенціалу світоглядно-філософського роману : автореф. дис. на здобуття наук ступеня канд. філол. наук : спец. 10.01.04 «Література зарубіжних країн» / А. А. Матійчак. – К., 2007. – 21 с.
24. Павличко С. Дискурс модернізму в українській літературі ХХ століття / Соломія Павличко. – К. : Либідь, 1999. – 446, [1] с.
25. Павличко С. Лабіринтами мислення. Інтелектуальний роман сучасної Великобританії / Соломія Павличко. – К. : Наук. думка, 1993. – 104, [1] с.
26. Павлова И. Н. Романы Мэри Шелли «Франкенштейн» и «Последний человек» как философско-эстетическая диалогия : автореф. дис. на

- соискание ученой степени канд. фил. наук : спец. 10.01.03 «Литература народов стран зарубежья» [Электронный ресурс] / И. Н. Павлова. – СПб., 2011. – Режим доступа : <http://www.dissercat.com/content/romany-meri-shelli-frankenshtein-i-poslednii-chelovek-kak-filosofsko-esteticheskaya-dilogiya>
27. Разумовская М. В. Роман-диалог и философский диалог у Дидро: синтез научного и художественного познания («Племянник Рамо» и «Сон Д'Аламбера») / М. В. Разумовская // Вестник Ленинградского университета. – 1984. – № 20. – Вып. 4. – С. 46 – 54. 263. Філософський роман // Літературна енциклопедія : у 2 т. / Автор-укладач Ю. Ковалів. – К. : Академія, 2007. – Т. 2. – С. 535.
28. Уэллек Р. Литература и идеи / Р. Уэллек, О. Уоррен ; пер. с англ. А. Зверова, В. Харитонова, И. Ильина // Теория литературы. – М. : Прогресс, 1978. – С. 124-139.
29. Філософський роман / Літературна енциклопедія : у 2 т. // Автор-укладач Ю. Ковалів. – К. : Академія, 2007. – Т. 2. – С. 535.
30. Фрадкин И. О жанрово-структурных особенностях немецкого интеллектуального романа / И. О. Фрадкин // Художественная форма в литературах социалистических стран – М., 1969. – С. 239-259.
31. Roman M. Victor Hugo et le roman philosophique / Myriam Roman. – P. : Honoré Champion Editeur, 1999. – 826 p.

References

1. Ageeva V. P. Poetika paradoksa. Intelektualna proza Viktora Petrova-Domontovicha / Vira Pavlivna Ageeva. – K. : Fakt, 2006. – 432 s.
2. Agenosov V. V. Genezis filosofskogo romana / Vladimir Veniaminovich Agenosov. – M. : MGPI, 1986. – 131 s.
3. Allahverdyan T. N. Novellisticheskiy roman Alfreda de Vini. Problema zhanra : avtoref. diss. na soiskanie uchenoy stepeni kand. fil. nauk : spets.

- 10.01.05 «Literatura narodov Evropyi, Ameriki i Avstralii» / T. N. Allahverdyan. – M., 1991. – 23 s.
4. Asanova N. A. Filosofskiy roman Mishelya Turne : monografiya / N. A. Asanova, A. S. Smirnov. – Kazan : Izd. Kazanskogo un-ta, 1997. – 139 s.
 5. Barda S. I. Sotsialno-filosofskiy roman vo frantsuzskoy literature kontsa XIX veka («Lurd» Emilya Zolya) / S. I. Barda // Zhanrovyye raznovidnosti romana v zarubezhnoy literature XVIII – XX vekov. – K. ; Odessa : Vischa shkola, 1985. – S. 66-74.
 6. Bahtin M. M. Problemyi poetiki Dostoevskogo / Mihail Mihaylovich Bahtin. – Moskva-Augsburg : im Werden Verlag, 2002. – 167 c.
 7. Benkovich M. A. Iz istorii russkogo filosofskogo romana / Mayya Arkadevna Benkovich. – Kishinev : Shtiintsa, 1991. – 106, [2] s.
 8. Bikulchys V. V. Poetika filosofskogo romana : uchebnoe posob. / Vitaushas Vitauto Bikulchys. – Vilnyus : Izdatelsko-redaktsionnyiy sovet MNO. Litovskiy SSR, 1988. – 71 s.
 9. Gerasimchuk V. A. Spetsifika tekstu filosofskogo romanu XIX stolit'ya : avtoref. dis. na zdobuttya nauk. stupenya dokt. filosof. nauk : spets. 09.00.08 «Estetika» / V. A. Gerasimchuk. – K., 2008. – 34 s.
 10. Gurina T. L. Nekotoryie predposylki izucheniya avtorskoy pozitsii v intellektualnom romane XIX v. / T. L. Gurina // Problema avtora v hudozhestvennoy literature. – Izhevsk, 1974. – S. 200-226.
 11. Davyidov Yu. N. «Intellektualnyiy roman» i filosofskoe mifotvorchestvo / Yu. N. Davyidov // Voprosy literatury. – 1977. – № 9. – S. 127 – 171.
 12. Evnina E. M. Sovremennyiy frantsuzskiy roman (1940 – 1960) / Elena Markovna Evnina. – M. : Izd-vo AN SSSR, 1962. – 520 s.
 13. Eremeev A. E. Filosofskaya proza kak fenomen russkoy klassicheskoy literatury [Elektronnyiy resurs] / A. E. Eremeev // Fundamentalnyie issledovaniya. – 2005. – # 4. – S. 19 – 23. – Rezhim dostupa :

<http://cyberleninka.ru/article/n/filosofskaya-proza-kak-fenomen-russkoy-klassicheskoy-literatury>

14. Zababurova N. V. Frantsuzskiy filosofskiy roman XVIII veka / N. V. Zababurova // XVIII vek: literatura v kontekste kulturyi. – M., 1999. – S. 94-104.
15. Kamaeva E. M. Frantsuzskiy sotsialno-filosofskiy roman kontsa XIX veka v borbe protiv politicheskoy reaktsii / Elena Mihaylovna Kamaeva. – Lvov: Vischa shkola, Izd-vo pri Lvov. un-te, 1989. – 200 s.
16. Kozhinov V. Filosofskiy roman / Vadim Kozhinov // Slovar literaturovedcheskih terminov. – M. : Prosveschenie, 1974. – S. 436.
17. Kopteva E. I. Genezis i zhanrovaya dinamika filosofsko-hudozhestvennyih form v russkoy proze kontsa XVIII – nachala XIX vv. : avtoref. diss. na soiskanie uchenoy stepeni dokt. fil. nauk : spets. 10.01.01 «Russkaya literatura» / E. I. Kopteva. – Omsk, 2012. – 38 s.
18. Kostenko G. M. Religiyno-filosofska problematika ta yiyi hudozhne vtilennya v angliyskomu romanI 1950 – 1970-h rokiv : avtoref. dis. na zdobuttya nauk stupenya kand. filol. nauk : spets. 10.01.04 «Literatura zarubizhnih krayin» / G. M. Kostenko. – Dnipropetrovsk, 2001. – 20 s.
19. Kurilenko I. A. Ekzistentsialistska model ukrayinskogo intelektualnogo romanu 20-h rokiv XX stolittya : avtoref. dis. na zdobuttya nauk. stupenya kand. filol. nauk : spets. 10.01.01 «Ukrayinska literatura» / I. A. Kurilenko. – H., 2007. – 19 s.
20. Leksikon zagalnoho ta porivnyalnogo literaturoznavstva / [ker. proektu A. Volkov]. – Chernivtsi : Zoloti litavri, 2001. – 636 s.
21. Literaturnaya entsiklopediya terminov i ponyatiy / [red. i sost. A. N. Nikolyukin]. – M. : NPK «Intelvak», 2003. – 1598 s.
22. Literaturoznavchiy slovnik-dovidnik / red. kol. R. T. Grom'yak, Yu. I. Kovalliv, V. I. Teremko. – K. : VTs «AkademIya», 1997. – 752 s. – (Nota bene).

23. Matiychak A. A. Fenomen Ayris Merdok v aspekti retseptivnogo potentsialu svitoglyadno-filosofskogo romanu : avtoref. dis. na zdobuttya nauk. stupenya kand. filol. nauk : spets. 10.01.04 «Literatura zarubizhnykh krayin» / A. A. Matiychak. – K., 2007. – 21 s.
24. Pavlichko S. Diskurs modernizmu v ukrayinskiy literaturi XX stolittya / Solomiya Pavlichko. – K. : LibId, 1999. – 446, [1] s.
25. Pavlichko S. LabIrintami mislennya. Intelektualniy roman suchasnoYi Velikobritaniyi / Solomiya Pavlichko. – K. : Nauk. dumka, 1993. – 104, [1] s.
26. Pavlova I. N. Romanyi Meri Shelli «Frankenshteyn» i «Posledniy chelovek» kak filosofsko-esteticheskaya dilogiya : avtoref. diss. na soiskanie uchenoy stepeni kand. fil. nauk : spets. 10.01.03 «Literatura narodov stran zarubezhya» [Elektronnyiy resurs] / I. N. Pavlova. – SPb., 2011. – Rezhim dostupa : <http://www.dissercat.com/content/romany-meri-shelli-frankenshtein-i-poslednii-chelovek-kak-filosofsko-esteticheskaya-dilogiya>
27. Razumovskaya M. V. Roman-dialog i filosofskiy dialog u Didro: sintez nauchnogo i hudozhestvennogo poznaniya («Plemyannik Ramo» i «Son D'Alamberta») / M. V. Razumovskaya // Vestnik Leningradskogo universiteta. – 1984. – # 20. – Vyip. 4. – S. 46 – 54. 263. Filosofskiy roman // Literaturna entsiklopediya : u 2 t. / Avtor-ukladach Yu. Kovaliv. – K. : Akademiya, 2007. – T. 2. – S. 535.
28. Uellek R. Literatura i idei / R. Uellek, O. Uorren ; per. s angl. A. Zverova, V. Haritonova, I. Ilina // Teoriya literatury. – M. : Progress, 1978. – S. 124-139.
29. Filosofskiy roman // Literaturna entsiklopediya : u 2 t. / Avtor-ukladach Yu. Kovaliv. – K. : Akademiya, 2007. – T. 2. – S. 535.
30. Fradkin I. O zhanrovo-strukturnykh osobennostyakh nemetskogo intellektualnogo romana / I. O. Fradkin // Hudozhestvennaya forma v literaturah sotsialisticheskikh stran– M., 1969. – S. 239-259.

31. Roman M. Victor Hugo et le roman philosophique / Myriam Roman. – P. :
Honoré Champion Editeur, 1999. – 826 p.